

ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Яценко Л.В., Сембрат А.Л.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Анотація. Робота присвячена проблемі впливу гендерних стереотипів на соціалізацію дітей шкільного віку. Проаналізовано наукові дослідження, які доводять, що в сучасних умовах школа зміцнює стереотипні уявлення про статево-рольові моделі поведінки учнів. Вирішенням проблеми гендерної освіти в середній школі є професійно-педагогічна підготовка вчителя. Втілення гендерної освіти та гендерного виховання в практику середньої школи сприятиме гармонізації відносин між особистостями протилежної статі у сім'ї та суспільстві.

Ключові слова: гендер, гендерні відносини, гендерний стереотип

Аннотация. Яценко Л.В., Сембрат А.Л. Проблема влияния гендерных стереотипов на воспитание молодежи в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы. Работа посвящена проблеме влияния гендерных стереотипов на социализацию детей школьного возраста. Проанализированы научные исследования, которые доказывают, что в современных условиях школа укрепляет стереотипные представления независимо от пола, ролевые модели поведения учеников. Решением проблемы гендерного образования в средней школе является профессионально-педагогическая подготовка учителя. Воплощение гендерного образования и гендерного воспитания в практику средней школы будет оказывать содействие гармонизации отношений между личностями противоположного пола в семье и обществе.

Ключевые слова: гендер, гендерные отношения, гендерный стереотип

Annotation. Yacenko I.V., Sembrat A.L. Problem of effect gender stereotypes on education of youth in teaching and educational process of a comprehensive school. Work is devoted to a problem of effect of gender stereotypes on socialization children of school age. Scientific researches which proved are analysed, that in state-of-the-art conditions the school strengthens stereotyped introducings irrespective of a sex, role models of behaviour of pupils. The solution of a problem gender educations in high school is professional - pedagogical preparation of the teacher. The embodiment gender educations a in practice of high school will assist harmonization of attitudes between persons of an inverse sex in monogynopaedium and a society.

Keywords: gender, gender attitudes, gender stereotype.

Вступ.

Сучасна педагогічна наука знаходиться на тому етапі свого розвитку, коли з'являються нові фактори, які впливають на систему ролей та поведінку особистості в сучасному світі. Одним із таких факторів, що охоплює різні сфери суспільного життя, є фактор статі, – що визначає стать, як сукупність фізіологічних та анатомічних особливостей, які людина отримує від природи.

Стало безумовним, що стать відіграє не тільки біологічну, а й соціальну роль. Тобто, це ті моделі поведінки, які очікуються від індивіда у відповідності до створених у суспільстві уявлень щодо жінок і чоловіків. Тому закономірно з'являється визначення окремої соціальної статі – гендера, що є вираженням поняття систем ролей та відносин між чоловіками та жінками в суспільстві як соціальними об'єктами (6,14).

Проблема гендерних відносин та формування їх стереотипів у процесі виховання молоді стала актуальною в нашому суспільстві з кінця ХХ століття.

В роботах О.Вороніної, І.Клециної, О.Здравомислової, В.Кравця, С.Ф.Хрісанової розглядається проблема гендера. Гендерні стереотипи поведінки дітей у сучасній школі, правові норми гендерної рівності досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені Ю.Галустян, С.Риков, Л.Смоляр, Л.Штильова, О.Ярош та інші.

Аналізуючи визначення поняття гендер, вчені перейшли до більш глибокого його розуміння і, зокрема, ролі гендерних стереотипів поведінки у процесі виховання

Стереотип – це „образ, полярний за знаком оцінки, жорстко фіксований, що не припускає навіть найменшого сумніву в його істинності, спонукаючи до суворо однозначного дійства” [1, с.257-258].

Роль стереотипу в соціальному процесі визначається тим, що цей стереотип є одним із різновидів творення суспільних стосунків. Стереотип є прикладом соціально схвальної або соціально припустимої поведінки.

Гендерні стереотипи – це стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, які напрацьовані в суспільстві, і базуються на відповідному тлумаченні понять „маскулінності” й „фемінності”. Це сприйняття, оцінка людини як статі „через поширення на неї характеристик певної статевої групи, завдяки приписуванню загальних протилежних характеристик усім представникам чоловічої або жіночої статі без достатнього усвідомлення можливих відмінностей між ними” [1, с.258].

Робота виконана за планом НДР ДВНЗ «Переяслав - Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Формулювання цілей роботи

Мета даного дослідження полягає в аналізі та теоретичному обґрунтуванні особливостей впливу гендерних стереотипів на виховання та навчання дітей загальноосвітнього навчального закладу.

Методи та організація дослідження. Використовувалися такі методи: аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблеми гендерного виховання, методи бесіди, опитування школярів, батьків, вчителів.

Результати дослідження та їх обговорення

У формуванні гендерних стереотипів домінуючими чинниками є сім'я, яка є носієм здебільшого консервативних цінностей. Але, соціальне конструювання гендерних ролей не є одностороннім напрямом: „сім'я – дитина”, спостерігається також і значний вплив школи, яка охоплює молоде покоління різних вікових категорій протягом тривалого часу. Водночас слід зважати на те, що ситуація в сучасному українському суспільстві спричинює появу в юнаків і дівчат нових рис стереотипів маскуліності та фемінності, на формування яких впливають інші соціальні спільноти, і невідповідність, яка призводить до зниження дії так званих „охоронних” факторів, може стати передумовою набуття молоддю негативних світоглядних цінностей.

Школа – вагомий агент формування та розвитку особистості дитини. Передумовою цього є той факт, що поряд з обов'язковим навчальним планом тут діє прихований. Прихований навчальний план – це, по-перше, організація самого закладу з урахуванням гендерних відносин, гендерна стратифікація вчительської професії; по-друге, зміст навчальних предметів; по-третє – стиль викладання [7]. Прихований план і програми його реалізації певним чином продовжують формувати різні типи поведінки учнів, започатковані в сім'ї, керуючись у цьому вкоріненими гендерними стереотипами, які існують у суспільстві.

Крім певної суми знань, учні за роки навчання засвоюють певні гендерні норми поведінки і соціальних ролей, у них формуються якості, які приписуються певній статі.

Дослідження, проведені в школах різних країн, показали, що хлопчикам надається більше уваги з боку педагогів (учителі в середньому відводять дівчатам на 20% менше часу, ніж хлопчикам), вони частіше залучаються до демонстрації різних дослідів у класі, тоді як дівчатка – до написання протоколів. У тих випадках, коли не вистачає підручників, їх швидше одержують хлопчики; їм характерні більш високі навчальні результати, особливо там, де потрібне абстрактне мислення, їхня робота оцінюється вищим балом [2, с. 69].

Спостерігаються різні реакції учителів на ситуації порушення школярами дисципліни. Відомо, що хлопчики створюють більше проблем з дисципліною, ніж дівчатка. Однак помічено, що дрібні порушення дисципліни, наприклад, викрики з місця, негативно сприймаються вчителями стосовно дівчат і майже не помічаються відносно такої ж поведінки хлопців; хлопців частіше хвалять за гарну поведінку, ніж дівчат. Але відмінності існують не тільки за кількісними показниками, а й за якісними. Хлопців хвалять за їхні знання і за правильні відповіді, а дівчат – за слухняність та старанність. Хлопців засуджують за незадовільну поведінку, а дівчат – за помилки у відповідях [5].

Таким чином, кількісна та якісна увага, яку надають учителі дівчаткам, у прихованому вигляді дає можливість зрозуміти, що їм відводяться другорядні ролі порівняно з хлопчиками.

Вчителі по-різному пояснюють погані успіхи учнів різної статі: незадовільні знання дівчат – відсутністю здібностей, а незадовільні знання хлопців – неухважністю.

В середній школі більшість предметів суспільнознавчого характеру та літератури і мистецтва, етики і естетики висвітлюють програмний матеріал без урахування гендерного підходу, умов нових взаємовідносин особистостей протилежної статі. Наприклад, в підручниках історії події розкриваються таким чином, що головну, домінуючу роль відіграють чоловіки. Проте є немало історичних фактів, які засвідчують соціальну, політичну, державницьку, наукову активність жінок (княгиня Ольга, Клеопатра, Гальшка Гулевичівна).

Серед основних засобів гендерного виховання одне з провідних місць належить літературі.

Література – це універсальний вид мистецтва, що має виняткові можливості для відображення життя в усьому його багатстві, складнощах і суперечностях. Цьому сприяють передбачені програмою твори високого художнього рівня, насичені відповідною проблематикою ідейно навантажені, такі, що порушують „вічні” вселюдські питання, висвітлюють різноманітні аспекти взаємин чоловіків і жінок. Українська і зарубіжна література безпосередньо спрямована на розвиток гармонійної особистості, виховання в учнів кращих людських якостей (повага, взаєморозуміння, взаємодопомога, взаємопідтримка, честь, гідність та ін.), сприяння визначенню ними свого місця в житті, пошук морально ціннісних орієнтирів для мотивації вибору поведінки в різних життєвих ситуаціях.

В шкільному віці літературні твори програмуються, внаслідок чого доводиться констатувати певну роль у процесі гендерного виховання.

Літературні твори „Сагайдачний” А.Я. Чайковського, „Грицько” Б.Д. Грінченка, „Печенізька облога Києва” О.Олеся, „Первінка” М.Вінграновського наведені у підручнику для 6-го класу О.М. Бандури та Є.М. Кучеренко наголошують на таких рисах головних героїв, як мужність, сміливість, готовність прийти на захист та допомогу, працелюбність. Підкреслюється, що це риси героїв, але не героїнь. Характерним явищем є вірш П.Воронька „Школа батьків”, де сказано: „Привчав мене батько трудитись до поту, а мати – любити пісні ... Чіткий розподіл сфер діяльності та якостей на жіночі та чоловічі існує і в характеристиках письменників та письменниць. Так, Т. Шевченко – „борець”, П. Мирний – служив рідному краю, А. Чайковський – захисник убогих людей, а ось Марія Вілінська (Марко Вовчок), незважаючи на те, що вона – „друг... народу”, - співчутлива, приязна, чуйна, вразлива, має любов до скривджених. Саме таким чином і формується різне (а іноді і протилежне) ставлення до жінок і чоловіків, формується ідеал, що є знову ж таки різним для дівчат і хлопців, що користуються цим підручником [4, с. 85].

Художні твори в більшості випадків висвітлюють стосунки між чоловіком і жінкою на рівні почуттів, побуту. Проте в деяких творах вже в XIX столітті письменники намагались об'єктивно показати роль і місце жінки в суспільстві, її боротьбу за права та свободу (О. Кобилянська „Людина”, „Царівна”, Л. Українка „Лісова пісня” і т.д.).

Українська література сформувала образ сильної жінки, яка хоче знайти застосування своїм здібностям і можливостям в умовах нового життя, нових обставин (М. Хвильовий „Сентиментальна історія”

(Б'янка), В.Підмогильний „Невеличка драма”(Марта Висоцька)). Жінка в баченні українських письменників є втіленням високої духовності, добра, краси, кохання – почуттів, які надихають її на прекрасні справи і вчинки (Леся Українка „Лісова пісня” (Мавка); М.Коцюбинський „Тіні забутих предків” (Марійка); Ліна Костенко „Маруся Чурай” (Маруся Чурай); Г.Тютюнник „Три Зозулі з поклоном” (Марфа, Софія); Іван Багряний „Тигрлови” (Наталка Сірко) та ін.).

У змісті творів української літератури, що вивчаються в шкільному курсі старших класів, яскраво виражена страдницька доля жінки-матері, яка, тяжко працюючи, ростить і виховує свою дитину в душі народної моралі; розкриваються проблеми вільного життєвого вибору, рівноправності жінки в суспільстві, її права жити за велінням власної душі, за своїми переконаннями і поглядами (О. Кобилянська „Людина” (Олена), „Земля” (Анна); Леся Українка „Бояриня” (Оксана); Іван Франко „Перехресні стежки” (Регіна)). Великі потенційні можливості для розв'язання гендерної проблематики має новела „Марія” В.Стефаніка, такі літературні твори, як „Талан” М.Старицького, „Собор” О.Гончара, „Земля” О.Кобилянської „Жовтий князь” В.Барка.

Однак педагоги не використовують потенційні можливості гендерного виховання, закладені в змісті творів, зосереджуючи основну увагу на опануванні учнями головних сюжетних ліній, що лежать на поверхні.

У багатьох творах зарубіжної літератури образу жінки відводиться пасивна роль жертви. Наприклад, у драмі Шекспіра „Гамлет” в образі Офелії стверджується що „вона була жертвою зіткнення світу низької користі, злоби, егоїзму зі світом людяності, добра та світлої віри”. Інші героїні творів Шекспіра „Джульєта та Дездемона” готові пожертвувати всім заради любові”.

У творі Гете „Фауст” „бездоганна любов Маргарити призводить її до загибелі”, а в романі „Герой нашого часу” М.Лермонтова „Печорін підкорив своїй волі Віру...Ще одна жертва, яку Печорін залюбки прийняв, але якою не дорожив”.

В оповіданні П. Мирного „Морозенко” мати вмирає від жалю за загиблою дитиною, а в творі М. Вовчок „Горпина” – кріпачка Горпина, яка втратила розум через смерть дитини.

У романі П.Загребельного „Роксолана” головна героїня виступає жертвою задля власного народу.

Багаторазове повторення ідеї про те, що саме жіноча половина людства є жертвою у різноманітних ситуаціях, може сформулювати думку про „жіночу” роль жертви у суспільстві і визнати „нормальність” цієї ситуації. Тобто, можна твердити, що у переважній більшості творів зарубіжної і вітчизняної літератури стверджується думка про те, що цей світ – чоловічий. Вона поступово укорінюється у свідомості дітей. Сильний, стійкий, активний чоловік та лагідна, спокійна, ніжна жінка є взірцем для дітей і відображенням гендерних стереотипів у суспільстві, а також засобом формування цих стереотипів у кожного наступного покоління.

Носіями гендерних стереотипів є навчальні шкільні посібники, як правило, написані в чоловічому граматичному роді („А як ти вчинив би в цьому випадку?” або „Як би ти розв'язав цю задачу?”), що створює у дівчат-школярок відчуття своєї непотрібності, незалученості до процесу навчання. Шкільні підручники подають образи чоловіків та жінок, виходячи із стереотипного мислення про призначення статей: чоловіки воюють, беруть участь у сферах виробництва, займаються спортом, а жінки доглядають дітей, в іншому випадку – працюють у сфері обслуговування[3, с. 23-24].

Ці приклади підкреслюють ту думку, що підручники в школі є джерелом для закріплення у свідомості дітей стереотипних соціальних ролей чоловіків та жінок.

Ще одним прикладом ставлення вчителів до гендерної проблеми є ведення профільного навчання. Проведені спостереження підтверджують попередні дослідження про те, що педагогічна робота з агітації за той чи інший профіль навчання, вибір того чи іншого курсу для поглибленого вивчення дуже часто базується на гендерних стереотипах. Дівчатам пропонують гуманітарну спрямованість, а хлопцям – фізико-математичну. За результатами опитування, проведеного серед учителів, „чоловічими” навчальними курсами визнані „правознавство”, „математика”, „економіка”, „фізика”, „географія”, „історія”, „фізичне виховання”; „жіночими” – „література”, „українська мова”, „російська мова”, „біологія”, „хімія”, „музика”. Іноземна мова визнана гендернонейтральною.

Таким чином, „освітні заклади поряд з іншими агентами соціалізації визначають нашу ідентичність, а також ті можливості особистого громадянського професійного вибору, що у нас є” [7].

В реальній практиці у взаємодії вчителів та учнів спостерігається відсутність комплексного підходу до оцінки хлопців та дівчат, на основі якого необхідно враховувати процеси активного формування жіночого та чоловічого образів.

Висновки.

Вирішення проблеми гендерної освіти в середній школі є професійно-педагогічна підготовка вчителя до здійснення гендерного виховання, яка передбачає оволодіння його методикою технікою проблемного спілкування з учнями, засобами активізації їхньої пізнавальної діяльності та стимуляції критичного мислення, саморозвитку та самовдосконалення.

Втілення гендерної освіти та гендерного виховання в практику середньої школи сприятиме гармонізації відносин між особистостями протилежної статі у сім'ї та суспільстві.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення інших проблем впливу гендерних стереотипів на виховання молоді у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Література

1. Авер'янова Г.М., Дембицька Н.М., Москаленко В.В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства – К.: „ППП”, 2005. – 307 с.

2. Виноградова Т.В., Семенова В.В. Сравнительное исследование познавательных процессов у мужчин и женщин: роль биологических и социальных факторов // Вопросы психологии – 1993.- №2.
3. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект) - К.: ВИПОЛ, 1999.-172с.
4. Сущенко І. Засоби формування гендерних стереотипів у школі // Науково-практична школа „Гендерна педагогіка: шляхи трансформації, освіти чи новий погляд на розвиток сталого миру”. – Львів.: 2002. – С.81-90.
5. Попова Л.В. Гендерная социализация в детстве (или что нужно знать воспитателям о том, как девочки и мальчики научаются „быть женщинами и мужчинами” // http://www.wsu.ru/grc/e-librari/files/gendernaya_sotsializatsiya.doc
6. Хрисанова С.Ф. Словарь гендерных терминов. - Х.:САБО-ЛТД, 2002.-100с.
7. Ярская-Смирнова Е.Р. Гендерная социализация в системе образования: скрытый учебный план // Личность и свобода. – Саратов. Гос. пед. ин-т., 2002. – С. 192-195.

Надійшла до редакції 08.09.2008р.